

Raksta
manuskripts
žurnālam
„Skolotājs”
Nr. 2 (50), 2005

Kādu kam izglītību kādai dzīvei ?

Dr.fiz. **Andris Broks**, LU asoc.profesors

*Ievadam –
mainība visapkārt un mēs mainībā.*

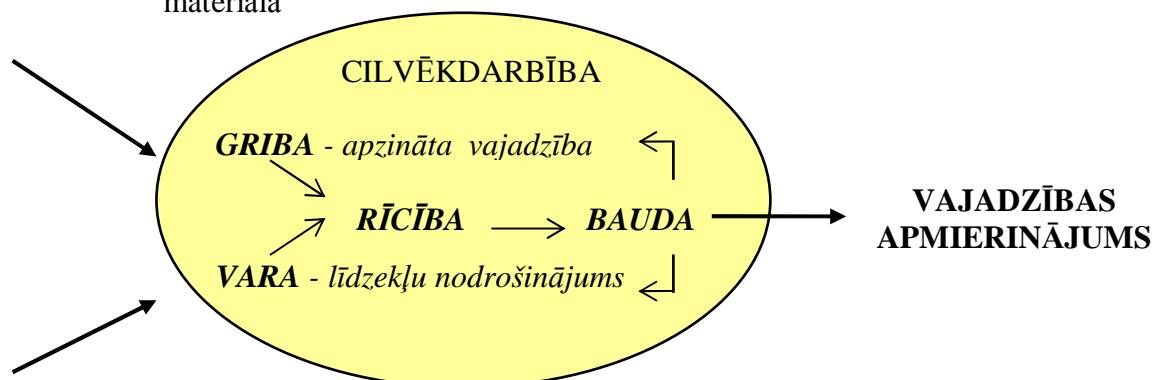
It kā nemanot aizskrējuši gadi un nu jau klāt žurnāla „Skolotājs” 50.izlaidums. Liekas nesen, 1996.-1997.gadu mijā dzima jauns, taču nu jau vispāratzīts un plaši izplatīts profesionāls žurnāls skolotājiem. Gadu gaitā ir izkristalizējusies „Skolotāja” sūtība un būtība – vienot skolotājus savas profesionālās darbības apzināšanā un īstenošanā, savstarpēji informējoties par jaunāko un aktuālāko izglītojošā darbībā, kopsaistot teoriju un praksi mūsu izglītības sekmīgai tālākattīstībai. Šobrīd, nu jau gadu kā esot Eiropas Savienībā, ir sācies atkal jauns posms mūsu dzīves un izglītības mainībā – reāla iesaistīšanās Eiropas un Pasaules procesu norisēs. Pēc vairāk nekā desmit gadu zināmas nenoteiktības un nosacītas neatkarības beidzot ir stingri noteikta mūsu piederība Rietumu dzīvesveidam, kura spožums un posts tagad ir un būs arī mūsu dzīves un izglītības spožums un posts. Mūsdienu dzīves daudzveidības un tempa straujais pieaugums Latvijā šodien būtiski pārnoslāņo mūsu sabiedrību, mūsu dzīves mainība likumsakarīgi atspoguļojas arī mūsu izglītojošajās darbības jeb izglītības mainībā. Pārlūkojot savu Latvijas izglītības sistēmas attīstībai veltīto rakstu žurnāla „Skolotājs” 1.izlaidumā, radās savdabīgs šī raksta turpinājums žurnāla 50.izlaidumā - jautājums mums visiem un katram atsevišķi šodien : **kā turpmāk dzīvosim, kāda ir un būs šai dzīvei nepieciešamā izglītība?** Jaunai dzīvei nepieciešama jauna izglītība – tās saturs un forma, apguves metodika jeb tehnoloģijas. Nav iespējams dot sīki detalizētu nākotnes prognozi ikdienas prakses līmenī, taču šādu prognozi vajag un to var apzināties vispārīgā teorētiskā līmenī, kas uzrāda principiālos attīstības virzienus un nepieciešamos akcentus.

Dzīve un izglītība.

Izglītība ir fundamentāla dzīves vajadzība, kuras apmierināšanai tiek mērķtiecīgi organizēta un īstenota noteikta cilvēkdarbība – izglītojošā (mācību un audzināšanas) darbība. Izglītību kā dzīves vajadzību parasti neapstrīd pat tie, kas negrib (nav motivēti) iet skolās – viņiem tikai pietrūkst uzņēmības to darīt vai arī viņi uzskata (un daudzos gadījumos pilnīgi pamatoti), ka konkrētās skolas viņiem mūsdienu dzīvei nepieciešamo izglītību nedod.

Cilvēkdarbību īstenošanās universālā struktūra

VAJADZĪBA : garīgā,
materiālā

LĪDZEKĻI VAJADZĪBAS APMIERINĀŠANAI :

- finansu līdzekļi (nauda)
 - materiālie līdzekļi (manta)
 - informācija
- **cilvēks** - fiziskais spēks, enerģija
 - garīgais spēks, enerģija
 - laiks

SPĒJĪGS IR TAS, KURŠ IR GRIBOŠS UN VAROŠS !

GRIBOŠS IR TAS, KURŠ APZINAS SAVAS VAJADZĪBAS,
bet **VAROŠS** jeb **VARENS IR TAS, KURAM IR LĪDZEKĻI !**

**I z g l ī t ī b a - personas un sabiedrības garīgās bagātības,
garīgā spēka, enerģijas pamats - l ī d z e k ļ i s cilvēkdarbību īstenošanai.**

Tā vai citādi, bet mūžam aktuāls ir jautājums par izglītības kā mērķa, procesa un rezultāta vispārīgo būtību un sekojošu konkretizāciju dotās sabiedrības un/vai personas dzīves apstākļiem. Patreiz spēkā esošais Latvijas Izglītības likums (1998) akcentē trīs izglītības kā dzīves pieredzes vispārīgās sastāvdaļas – zināšanas, attieksmes un prasmes. Šodien mēs varētu būt pilnīgāki, saistot personas un/vai sabiedrības izglītību arī ar ikvienas cilvēkdarbības trim pamatprocesiem – izziņu, apdomu, rīcību. Šeit faktiski varētu īstenoties mūsu izaugsme izglītības teorijā (skat. autora rakstu „Skolotājs” Nr4, 2002), taču iestāšanās ES, liekas, uzspiedīs veco ES lielvalstu tradicionālās atziņas, pie tam vēl nejdzīgos tulkojumos un nepārdomātā svešvārdu pieņemšanā. Šajā sakarā varam minēt ES dokumentos plaši izplatīto vārdkopu „education and training / izglītība un apmācība”, kā arī nu jau pie mums iesakņojušos vārdu „competence / kompetence” bez vēl pietiekami skaidras šī svešvārda nozīmes izpratnes latviešu izglītības terminoloģijā, kur tik tikko kā aizmeties termins „izglītība/educatedness”. Tad nu varbūt kā savdabīga Latvijas neatkarības gulbja dziesma lai skan sistēmiska atziņa par

izglītojošā darbībā sasniedzamās izglītības (turpmāk „kompetences”) vispārējo struktūru.

I z g l ī t o t ī b a - izglītojošās darbības mērķis un rezultāts :
dzīves pieredze (zināšanas, attieksmes, prasmes)
dzīvei (izziņai, apdomai, rīcībai)

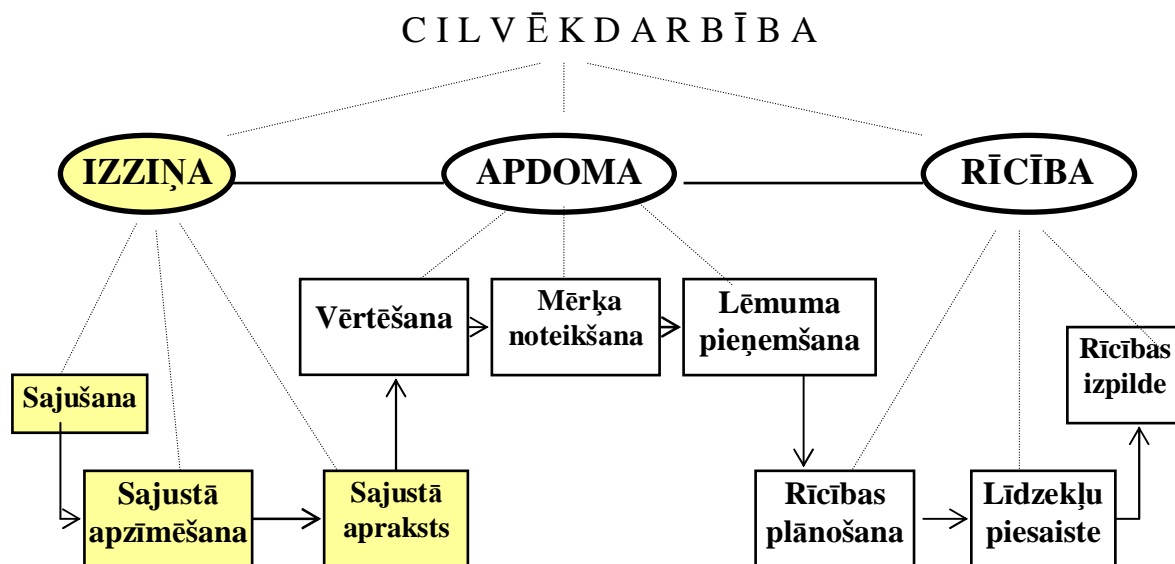
	IZZĪŅA (sajušana, apzīmēšana, sajūstā apraksts)	APDOMA (vērtēšana, mērķa noteikšana, lemšana)	RĪCĪBA (plānošana, līdzekļu piesaiste, izpilde)
P R A S M E S - darbības spēju īstenojums	Prasmes iegūt, analizēt un sintezēt informāciju	Prasmes vērtēt, izvirzīt mērķi, pieņemt lēmumu	Prasmes plānot rīcību, piesaistīt līdzekļus, izpildīt rīcību
ATTIEKSMES - darbību vērtīborientācijas	Attieksmju izziņa (paraugvērtību apguve - kas ir labi ?)	Attieksmju veidošana vērtēšanas procesā	Attieksmju īstenošana praksē
ZINĀŠANAS - fakti un cēloņseku sakarības	Zināšanu ieguve (kas tas ir un kāpēc tas tā ir ?)	Zināšanu procesēšana (domāšana)	Zināšanu izmantošana praksē

Vispirms jau šī matricveida shēma uzrāda trīs galvenos pakāpienus, kas secīgi ved augšup – no zināšanu ieguves caur attieksmju veidošanu uz rīcības prasmju apguvi. Šodien savā izglītojošajā darbībā mēs vēl esam pamatīgi iestrēguši izziņas – zināšanu ieguves posmā, taču, lai arī sākam pievērst uzmanību rīcības prasmju apguvei, joprojām ēnā atrodas attieksmju veidošana jeb vērtīborientācija. Izziņa - zināšanas, apdoma – attieksmes jeb vērtīborientācija, rīcība – prasmes, lūk, pamatjēdzienu sistēma mērķtiecīgai mūsdienu izglītības attīstībai. Kopumā matrica īsi, skaidri un izsmeļoši raksturo mūsdienu izglītojošās darbības vispārīgo mērķi (plānoto rezultātu) un rezultātu (sasniedzamo mērķi) - izglītību, uzskatāmi atsedzot vispārīgo izglītojošās darbības jeb, īsāk izsakoties, izglītības definīciju: **izglītība ir īpaši organizēta dzīves pieredzes apguve dzīvei.**

Izglītības krīze 20./21.gs. mijā vispārīgā skatījumā ir cieši saistīta ar zināšanu kultū kā zinātnes un tehnikas progresa vienām no galvenajām sekām. Proti, šodien cilvēce ir uzkrājusi ļoti daudz pasaules dižāko prātu radītās zināšanas, taču radušās ievērojamas problēmas šo zināšanu saprātīgā apgūvē un cilvēcīgā (humānā) izmantošanā. Šodien galvenais ir nevis zināšanas kā tādas, bet gan p r a s m e iegūt savai dzīvei nepieciešamās zināšanas (izziņa), kā arī p r a s m e šīs zināšanas labi (apdomāti jeb vērtīborientēti) izmantot savā dzīves praksē (rīcība). Zināšanas – visa pamats, taču tikai pamats! Tukša galva nedomā, taču neapdomātai rīcībai mūsdienu apstākļos ir ļoti bēdīgas sekas.

Domātprasme – galvenā mūsdienu cilvēka dzīvesprasme. Līdz šim šī prasme nav bijusi izglītojošās darbības pamatorientieris – tagad tai par tādu būtu jāklūst.

Dzīve - daudzveidīgu cilvēkdarbību kopums

Izziņa, zināšanas – visa sākums, taču tikai sākums !

Zināšanas vakar, šodien, rīt.

Šodien ir skaidri jāapzinās, ka pastāv ļoti daudzveidīgas zināšanas, to būtība un sūtība. Šajā daudzveidībā mums ir jāspēj orientēties, izdarīt izvēles. Proti, ko nozīmē šodien tik populārais ikdienas sauklis – “zināšanās sakņota ekonomika, dzīve, sabiedrība” ? **Par kādām zināšanām šeit ir runa?**

Mūsdienu dzīves saprātīgai virzībai ir nepieciešamas **zinātniskās zināšanas**, zinātniskā domāšana un zinātniski pamatota rīcība. Zinātniskums – sevis paša, sabiedrības, dabas un tehnikas zinātniska izpratne ir mūsdienu zinātnes un tehnikas progresa augļu saprātīgas izmantošanas galvenais nosacījums. Nav jābūt profesionālam zinātniekam, taču ikvienam mūsdienīgi attīstītas sabiedrības pārstāvim ir jābūt pietiekami zinātniski izglītotam, lai spētu saprātīgi dzīvot mūsdienu nu jau izteikti mākslīgajā dzīvesvidē. Zinātniskai ir jābūt arī mūsdienu saimnieciskai darbībai un ciešā kopsaistībā ar zinātniskumu mūsdienu cilvēku dzīvē jākopj un jāattīsta arī cilvēku mākslinieciskā pasaules izjūta. Jūtas, griba, prāts to vienotībā – ikviena cilvēka garīguma attīstības mērķis un rezultāts.

Zinātniskais un nezinātniskais dzīves ikdienā savstarpēji papildina viens otru, taču vienmēr un visur ir jāapzinās to atšķirība un nozīme konkrēto

cilvēkdarbību īstenošanā. Nezinātniskums parasti neder saprātīgai dzīves procesu virzībai, taču tas ļoti labi iederas eksistenciālā ikdienā, kurā dominē patēriņa dzīvesveids un nav jānopūlas ar apkārtējo lietu un procesu būtības un sūtības apdomu, izpratni. Tā nu tas ir, ka izcilie mūsdienu zinātnes un tehnikas sasniegumi vienlaikus rada pamatu arī nezinātniskumam, kas uzplaukst šo sasniegumu alkatīgā patēriņā bez pienācīgas notiekošā apjēgas un izpratnes. Mainoties zinātniskuma un nezinātniskuma samēram, draud izjukt to līdzsvars un tas savukārt draud ar ļoti nopietnām sekām cilvēces jau tuvākajā nākotnē.

Mūsdienu zināšanu pamatveidi un to ieguves ceļi

ZINĀŠANAS (fakti un to cēloņseku sakarības)	Zinātniskās zināšanas	Nezinātniskās zināšanas
Parādību novērojumos gūtās zināšanas	* (reālo parādību novērojumi, eksperimenti, to zinātniskā apjēga, apraksti un tml.)	* (neizprasti novērojumi, ezotēriski , reliģiski parādību apraksti un tml.
Saziņā gūtās zināšanas	* (darbs zinātn.bibliotēkās un zinātn. interneta datu bāzēs, zinātnisko žurnālu lasīšana un tml.)	* (kāds teica, avīzē bija rakstīts, tā tauta runā un tml.

Zinātniskums nebūt nenozīmē tikai dabas un tehnikas parādību izpratni, šodien zinātniskums vairāk kā jebkad ir nepieciešams sabiedrības un humanitāro procesu apzināšanā. Dabaszinātņu un tehnikas sasniegumu necilvēcīga izmantošana uzskatāmi un pārliecinoši norāda, ka tieši sabiedrības jeb sociālo un humanitāro jeb cilvēka zinātņu sarūpēto zināšanu efektīva izmantošana šodien ievērojami atpaliēk un nespēj nodrošināt pamatu cilvēku sagatavošanai cilvēcīgai dzīvei jaunajos apstākļos. Citiem vārdiem, šodien galvenā problēma ir ne jau dabas un tehnikas nozarēs uzkrāto zināšanu lielais apjoms un to visaptveroša materializācija, bet gan sociālo un humanitāro zinātņu koptajos laukos konstatējamā zinātnisko zināšanu nepietiekamība un/vai nespēja (negribēšana un/vai nevarēšana) tās pienācīgi izmantot mūsdienu dzīves praksē. Tieši tādēļ un īpaši vēl ievērojot to, ka gan izglītības zinātnes, gan pedagogija arī atbilstoši pārstāv sociālo un humanitāro zinātņu un zināšanu jomas, autors uzskatīja par ļoti svarīgu kārtējo reiz akcentēt zinātnisko zināšanu ieguves, apstrādes un izmantošanas pieaugošo aktualitāti mūsu dzīves un izglītības attīstībā.

Otrs ļoti būtisks mūsdienu daudzveidīgo zināšanu apzināšanas aspekts ir **akcentu maiņa zināšanu ieguvē**. Pirmkārt, šodien aizvien vairāk zināšanas gūstam pastarpināti no dažādiem informācijas avotiem, kas satur gan zinātniskus, gan nezinātniskus visdažādāko parādību aprakstus. Ikviens šāds

apraksts ir atbilstošās oriģinālās parādības kopija, kas tikai vairāk vai mazāk atbilst oriģinālam. Vislabāk oriģinālam atbilst zinātniskie apraksti – modeļi, kamēr nezinātniskie apraksti (piem. mīti) uz to īpaši nepretendē. Citiem vārdiem, šodien sāk pamazām īstenoties **pāreja uz galvenokārt saziņas ceļā iegūtām zināšanām**. Sākam attālināties no oriģinālās realitātes, jo pārsvarā apgūstam tikai reālo parādību modeļus. Skolās samazinās konkrēto parādību novērošana, eksperimentēšana. Saziņas ceļā izsenis apkārt ceļo nezinātniskās zināšanas, kas tālu no realitātes. Mūsdienu elpa jūtama arī šeit - šodien multimedijālajās informācijas krātuvēs mums ir plaši pieejamas daudzu parādību datorimitācijas, starp kurām ļoti ievērojamu vietu ieņem nezinātniskās imitācijas, kas zinātniski nepietiekami izglītotus cilvēkus iesaista nereālās pasaules norisēs un vedina uz savdabīgi šizofrēnisku dzīvi. Lieki atgādināt, ka tas nepavisam nepalīdz dzīvei mūsdienu cilvēku sarežģītajā dzīvesvidē, bet rada pamatotu nedrošību un liecina par modernā analfabētisma klātesamību. Otrkārt, šodien **zināšanu ieguvē būtiski mainās skolotāja loma** – viņš vairs nav vienīgais zināšanu avots, jo skolēni zināšanas šodien var iegūt saziņas ceļā no tradicionālo biblioteku un/vai interneta informācijas krātuvēm. Skolotājs kļūst par skolēnu patstāvīgi īstenota zināšanu ieguves procesa vadītāju un, pats galvenais, šo iegūto zināšanu analīzes un jaunu zināšanu sintēzes procesu vadītāju. **Skolēnu domāšanas procesu organizācija un vadība** – lūk, visjaunāko laiku skolotāja izglītojošās darbības galvenā sūtība un būtība. Nepieciešamo zināšanu ieguves prasmju apguve (izzīņa), attieksmju veidošanas prasmju jeb vērtīborientācijas apguve (apdoma), izkopto spēju kā atbilstošo prasmju apliecinājums praksē (rīcība) - tā šodien kopumā ir raksturojams mūsdienu skolotāja pedagoģiskās darbības mugurkauls.

K ā d a s k a m z i n ā š a n a s k ā d a i d z ī v e i ? - lūk izglītojošās darbības pamatjautājums, atbilde uz kuru būtiski noteiks ikvienas personas un sabiedrības nākotni. Proti, jauno dzīvi pieņems un tālākvirzīs tikai tās valstis un tie cilvēki, **k a s b ū s s p ē j ī g i (griboši un varoši) patstāvīgi iegūt nepieciešamās zināšanas, izvērtēt un saprātīgi izmantot šīs zināšanas** mūsdienu sarežģītajos (daudzveidīgajos un strauji mainīgajos) dzīves procesos. Tie pavisam noteikti būs cilvēki, kuru darbība sakņosies pasaules parādību zinātniskajā izpratnē un raksturosies ar sociāli atbildīgas rīcības īstenošanu. Taču lai atceramies – zināšanas ir visa pamats, bet tikai pamats ! Zināšanas ir nepieciešamas apdomai, kurai seko pamatota rīcība.

Pilnvērtīga vispārīglītība pamata un vidējā izglītības pakāpē.

Līdzšinējā dzīves prakse liecina, ka, ikdienas rūpēs iegrimuši, neapdomīgi skrejoši un daudzajos notikumos apjukuši, nopietni nevērtējot notiekošo uz vispārīgo atziņu fona, mēs šodien pārāk bieži nekā to varētu atļauties nespējam pacelties pāri ikdienas kņadai. Neliels, savstarpēji visai izolēti darbojošos dzīves un izglītības intelektuāļu pulciņš uz entuziasma

pamata vēl cenšas ko darīt, bet to arvien vairāk nomāc savtīgas atsevišķu partiju un personu intereses, kuru īstenošana faktiski uztur viņiem izdevīgu jucekli gan dzīvē, gan izglītībā. Rietumu postmodernisma (dzīves apjukuma) tendenču ienākšana un attīstība mūsu sabiedrības dzīvē to vēl tikai sekmēs – arvien vairāk vājinās mūsu sabiedrības vienotība kopīgu mērķu izvirzīšanā, kur nu vēl īstenošanā. Vispārīgais atraujas no atsevišķā – teorija no prakses, vispārcilvēciskais atraujas no ikdienišķā un pāri visam mūsdienu sabiedrība sociāli polarizējas gan dzīvē, gan izglītībā. Tāpēc vēlreiz un vēlreiz gribas vērst mūsu visu uzmanību uz mums visiem kopīgo dzīvē un izglītībā, lai pēc tam katrs pats pietiekami pamatoti izdarītu savu konkrēto izvēli saskaņā ar vispārīgām – zinātniskām – nosacīti mūžīgām cilvēces atzītām patiesībām. Šim kopīgajam būtu jābūt jābūt valsts interešu centrā

Vispirms pievērsīsim īpašu uzmanību fundamentālai cilvēku tipoloģijai, kas saistīta ar cilvēka apziņas trīs pamatdaļu (jūtu, gribas, prāta) izpausmēm un to ievērošanai mūsu izglītojošajā darbībā. Saimnieciskā (gribas), mākslinieciskā (jūtu) un zinātniskā (prāta) tipa cilvēki – lūk, cilvēku spektrs, kāds izsenis un ikdienu sagaida mūs vispārīzglītojošo skolu klasēs. Atšķirīgi savās konkrētajās izpausmēs – emocionāli tēlainas jeb mākslinieciski akcentētas būtnes (jūtu cilvēki), pragmatisku dzīves vajadzību rosinātie skolas „palaidņi” (gribas cilvēki), jēdzieniskās atziņas kopjošie skolas „akadēmiķi” (prāta cilvēki) plus vēl universālie censoņi visās trīs cilvēka apziņas darbības jomās – lūk, kāds personību loks ir skolās. Skaidrs, ka Skolotājam tad nu ir jābūt šo personību Personībai – mūsu labākie skolotāji tādi vienmēr un visur ir bijuši, ir un būs. Mūžīga un, diemžēl, arī utopiska vēlēšanās ir, lai šādi skolotāji būtu noteicošais vairākums. Visbeidzot, atbilstošajā shēmā pamanīsim, ka visu triju tipu cilvēkiem var būt divēja loma dzīvē – viņi var veidoties kā savas un sabiedrības dzīves virzītāji (saimnieki) un/vai šajā dzīvē vienkārši eksistējoši cilvēki (kalpi). Proti, visu trīs tipu cilvēki atkal sastopas ar zināmu izvēli, kuru pamatā noteiks konkrētās personas uzņēmība.

Kādu man izglītību kādai dzīvei ?

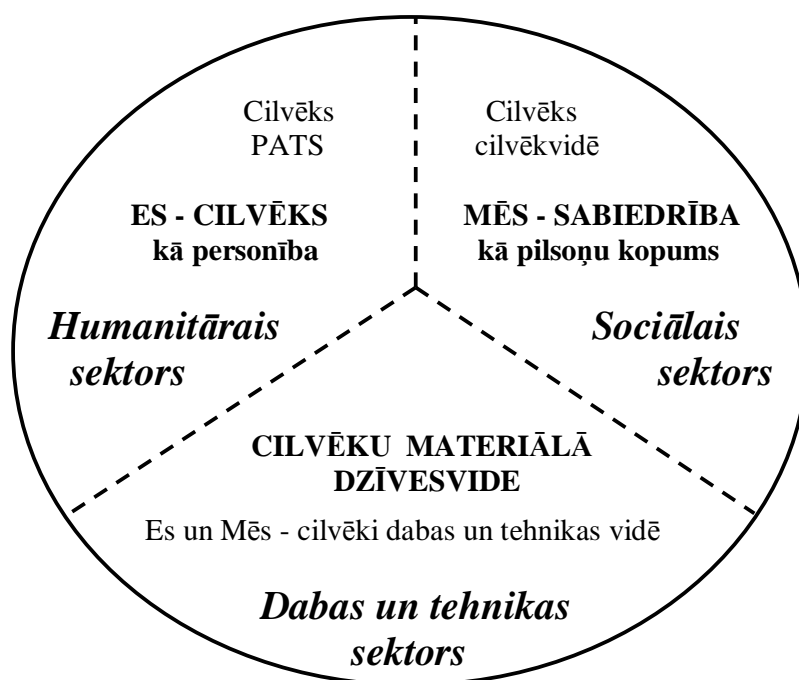
(kā es gribu dzīvot - kāda ir manai dzīvei nepieciešamā izglītība ?)

IZGLĪTĪBA - dzīves pieredze dzīvei		Dzīves VIRZĪBAI	EKSISTENCEI dzīvē	
ZINĀTNISKĀ	Dominē PRĀTS (atziņas, jēdzieni - <i>izpratne</i>)	Fund. un lietišķā pētniecība	Dzīvesvides uzraudzība, apkope, atjaunošana	Es Pats Cilvēkvide Dabasvide Tehnvide
SAIMNIECISKĀ	Dominē GRĪBA (vajadzības, līdzekļi - <i>izdarība</i>)	Saimnieciskā jaunrade	Zinātnes un mākslas sasniegumu izmantošana	Es Pats Cilvēkvide Dabasvide Tehnvide
MĀKSLINIECISKĀ	Dominē JŪTAS (emocijas, tēli - <i>iztēle</i>)	Iedvesmai	Sadzīvei	Es Pats Cilvēkvide Dabasvide Tehnvide

Otrs ļoti būtisks mūsdienu vispārīglītības pilnvērtīgas attīstības aspekts ir šīs izglītības nepieciešamā satura vispārīgais redzējums. Šī satura noteikšanai parasti kalpo cilvēka dzīvesvides apzināšana – izdalot cilvēka paša personīgo dzīvi (es pats), kā arī īpaši iepazīstot cilvēka dzīvi sabiedrībā (cilvēkvidē) un mūsdienu materiālajā pasaulē (dabasvidē un tehnovidē).

Šis izglītojošās darbības pamatsektoru aspekts ir ļoti svarīgs izglītības priekšmetu bloku jeb moduļu veidošanā. **Humanitāro priekšmetu bloks** vidējā izglītības pakāpē tradicionāli ietver valodas, bet šodien jau papildinās arī ar psiholoģiju un filozofiju. Vidusskolu **sociālo priekšmetu bloks** ietver sabiedrības vēsturi, politiku un ekonomiku (piem. biznesa jeb uzņēmējdarbības ekonomiskie pamati). **Cilvēka materiālas dzīvesvides parādības** aptverošie priekšmeti ir fundamentālie dabaszinātņu priekšmeti – fizika, ķīmija, bioloģija un tajos sakņotie starpnozaru un tehnoloģiskie priekšmeti. Pilnvērtīgas vispārīglītības apgūvē ir jānodrošina visu trīs augšminēto sektoru – izglītības priekšmetu bloku jeb moduļu līdzsvarots nodrošinājums vismaz sākotnēji vispusīgi izglītota cilvēka harmoniskas personības attīstībai. Protams, izglītības kronis ir profesionālā izglītība, taču ir jākronē pilnvērtīgi vispārīglītota galva. Tas kļūst vēl jo īpaši aktuāli mūsu dzīves straujās mainības apstākļos, kad šie kroņi būs visai bieži jāmaina. Vispārīglītībai ir jānodrošina stabils šīs mainības pamats – mūžīgās patiesības, kas pārdzīvo ne tikai gadu simtus, bet arī gadu tūkstošus, taču ciešā kopsaistībā ar konkrēto laikmetu cilvēces tālākatīstībā.

Dzīves pieredzes un vispārizglītības satura pamatsektori

Diemžēl, bet mūsdienu vispārizglītojošās vidusskolas, nemaz jau nerunājot par augstskolām, atrodas zem ļoti ievērojama profesionāli šauri orientētu un izglītību aprobežoti skatošu personu un organizāciju (tā sauktā „darba tirgus”) nemitīga spiediena. Tā vietā, lai atbilstoši attīstītu profesionālo izglītību uz sākotnēji iegūtās vispārizglītības bāzes, šie censoņi grib profesionalizēt vispārizglītojošo skolu, ar agro profesionālo ievirzi salīdzinoši vienkāršu profesiju apgūvē sekmējot sabiedrības kalpu sagatavošanu. Ja sabiedrības vergu mentalitāte to atbalsta, notiek plaša vergu atražošana. Taču līdz ar to tiek novērsta uzmanība no sabiedrībai tik nepieciešamo saimnieku izglītošanas, kurai nepieciešams daudz augstāks vispārizglītības līmenis, lai spētu patstāvīgi saredzēt un risināt tās dzīves problēmas, kas nebūs pa spēkam viņu kalpiem. Iespējamiem jeb topošajiem saimniekiem jānododas labas, pilnvērtīgas izglītības meklējumos citur pasaulē – tā agrīnās profesionalizācijas censoņi draud tuvredzīgi noplicināt mūsu vispārizglītojošās skolas, nemaz jau nerunājot par akadēmiskās izglītības iegūvi augstskolās. Liekas, ka tas viņiem var arī izdoties un tādēļ ir laiks glābt mūsu ģimnāzijas, mērķtiecīgi attīstot tās par pilnvērtīgas vispārizglītības ieguves centriem. Viss ir jauns, kas jau kādreiz bijis, bet ticis uz laiku nojaukts - ģimnāzijas kā tramplīns uz augstāko izglītību saimniekiem un īpaši augstas kvalifikācijas kalpiem (zinātniekiem, inženieriem, ārstiem, māksliniekiem). Parastās vidusskolas turpmāk dažādos līmeņos veidos profesionalizētās vidusskolas (reālskolas) tiem, kas apmierināsies ar eksistenciālu dzīvesveidu mūsdienu patērētājsabiedrības viducī (kura gan vēl mums nav, bet pēc dažiem gadu desmitiem varbūt jau arī būs – to mums nodrošinās dalība ES). Sava vieta zem

saules ir un būs arī bomžiem, mūsu seksa, narkotiku un vardarbības cienītājiem, kuriem tiks sarūpētas cilvēkciņīgas mītnes, labiekārtoti cietumi, pašizglītības un tālākizglītības iespējas viņu pastāvīgajās dzīves un aktīvās darbības vietās. Lūk, tiešām plašas izvēles iespējas, kas visādi jāpopularizē. K ā d u k a m i z g l ī t ī b u k ā d a i d z ī v e i ? – tāds ir jautājums, uz kuru ikvienam no mums katram pašam šodien jāmeklē sava atbilde pašam sev. Kā tagad saka - tā ir Tava problēma. Kā jūgsi, tā brauksi. Kur brauksi – tur tiksī utt.

Noslēgsim vispārīgo ieskatu pilnvērtīgas vispārīzgītības satura struktūrā, uz visa iepriekš pārrunātā pamata izveidojot noslēguma shēmu – vispārīzgītības karti, kuru sastāda 81 elements – zvaigznītes. Šis matricveidā sakārtotais elementu kopums – sistēma veido pirmajā brīdī, šķiet, ļoti sarežģītu ainu, bet nedaudz iedziļinoties, gūstam ļoti uzskatāmu kopskatu par vispārīzgītības satura sistēmisko dabu. Šī augstas integrācijas vispārīzgītības karte ietver gan cilvēku tipoloģijas aspektu (skats no augšas – trīs garīguma pamataspekti), gan dzīves pieredzes galveno sastāvdaļu aspektu (skats no labās puses – zināšanas, attieksmes, prasmes)), gan dzīves pieredzes un izglītības pamatsektoru aspektu (izglītības tematiskie sektori), gan cilvēkdarbību trīs fundamentālos procesu aspektu (izziņa, apdoma, rīcība). Katra no zvaigznītēm raksturo unikālu dažādu vispārīzgītības satura aspektu k o p s a i s t ī b u (punkts daudzdimensionālā koordinātu sistēmā). Tas liek aizdomāties par vispārīzgītības tik tiešām komplicēto būtību un tajā pat laikā ļauj uzskatāmi orientēties šajā zvaigznājā, kas tikai pirmajā brīdī pietiekami nesagatavotam lasītājam var likties esam miglenājs.

Šī karte būtu ļoti noderīga gan mūsu izglītības programmu, gan priekšmetu standartu projektētājiem, gan šo programmu sastādītājiem, gan izglītības filozofiem un politiķiem, gan mūsu izglītības zinātņu, kā arī pedagoģijas maģistra studiju programmu studentiem, gan uz brīdī izglītības jomā ieskrējušiem politiķiem – ministriem, gan arī izglītības ierēdņiem un žurnālistiem, lai no putna lidojuma apskaidrotos tās nozares būtība, kuru viņi apkalpo un par kuru viņi ikdienā runā. Izglītojošās darbības sadrumstalotība un gadījumsrakstura attīstība ir sekas tam, ka daudzas par šo nozari atbildīgās personas un organizācijas, pat IZM departamenti faktiski nepārziņ nozari kopumā, neizprotot lietu un procesu būtību, kas atsedzas to kopsaistībā. Īsi, skaidri un mūsdienīgi izsakoties – trūkst nepieciešamās kompetences. Tas tikai daļēji ir šī raksta autora atzinums, jo šāda atziņa bieži sastopama daudzos maģistra darbos, bet it īpaši studiju kursa „Izglītības sistemoloģija” semināros un ieskaites/eksāmena darbos, kuros tiek īpaši analizēts Latvijas izglītības sistēmas patiesais sistēmiskums.

Visbeidzot, šī shēma mūsu žurnāla jubilejas izlaidumā ir veltījums maniem nu jau vairāk nekā 2000 bijušajiem studentiem daudzās Latvijas augstskolās, ar kuriem savulaik kopīgi tika veidots ieskats „Izglītības sistemoloģijā”. Sakārtotība kā visa kopsaistības izpaušme – šo sistemoloģijas vienu no pamatatziņām lai Jums atkal atgādina gan šī shēma, gan raksts

kopumā. Žurnāla „Skolotājs” 1.izlaiduma laikā Jūs vēl nebijāt, pirmie dotā autorkursa studenti bija LU PPF Valmieras grupa tikai 1997.gada beigās. Taču „Skolotājs” un „Izglītības sistemoloģija” pēc būtības ir vienaudži, abi apgāda RaKa ļaužu atsaucīgi aprūpēti. Paldies viņiem par to.

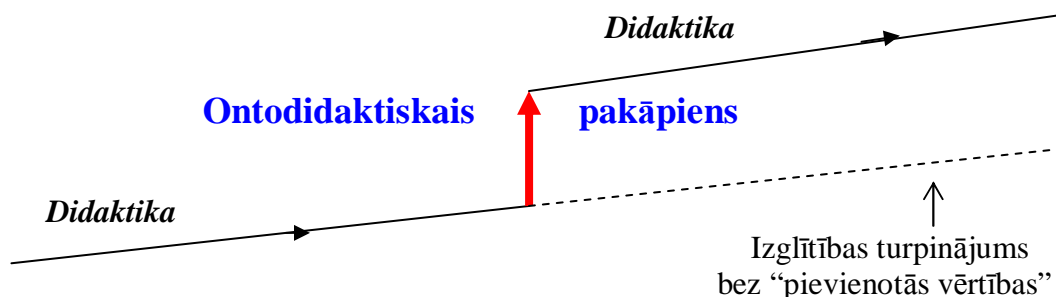
Pilnvērtīgas vispārīglītības satura pamatstruktūra

Izglītības tematiskie pamatsektori	Garīguma pamataspekti									Dzīves pieredzes vispārējās sastāvdaļas
	Saimnieciskums Vajadzības, līdzekļi Izrīcība, griba			Mākslinieciskums Emocijas, tēli Izjūta, jūtas			Zinātniskums Atziņas, jēdzieni Izpratne, prāts			
Cilvēks cilvēkvidē	*	*	*	*	*	*	*	*	*	Prasmes
	*	*	*	*	*	*	*	*	*	Attieksmes
	*	*	*	*	*	*	*	*	*	Zināšanas
Cilvēks PATS	*	*	*	*	*	*	*	*	*	Prasmes
	*	*	*	*	*	*	*	*	*	Attieksmes
	*	*	*	*	*	*	*	*	*	Zināšanas
Cilvēks dabas un tehnikas vidē	*	*	*	*	*	*	*	*	*	Prasmes
	*	*	*	*	*	*	*	*	*	Attieksmes
	*	*	*	*	*	*	*	*	*	Zināšanas
	Izziņa, apdoma, rīcība			Izziņa, apdoma, rīcība			Izziņa, apdoma, rīcība			
Cilvēkdarbību pamatprocesi										

Didaktika un ontodidaktika kā savstarpēji papildinošas mācībprocesu teorijas.

Pilnvērtīga izglītības satura izveidē ļoti nozīmīga ir mācībprocesa satura teoriju pārzināšana. **Didaktika** – mācību satura un metožu teorija noteiktā mācību procesa īstenošanas līmenī. Viens no didaktikas pamatprincipiem nosaka, ka mācību procesā tiek īstenota pakāpeniska pāreja no vienkāršā uz sarežģīto. Taču praksē mēs sastopamies arī ar vēl cita veida pāreju, kura raksturojas ar mācību satura un metožu būtiskām izmaiņām jeb pārmaiņām. Šādu pārmaiņu teorija ir **ontodidaktika** - mācību satura un metožu teorija, kas raksturo pāreju uz augstāku mācību procesa īstenošanas līmeni. Šī pāreja seko principam, ka tiek īstenota pāreja no sarežģītā un vienkāršo – paceļoties jaunā, vispārīgākā mācību procesa līmenī (parasti - pārejot jaunā izglītības pakāpē). Diemžēl gan jāatzīst, ka ontodidaktika šodien vēl nav savos uzdevumu augstumos, un šeit vēl ir ļoti daudz darāmā.

Didaktika un ontodidaktika mācību satura un metožu spirālveida attīstībā

ONTODIDAKTISKAIS PAKĀPIENS – pāreja no sarežģītā uz vienkāršo, paceloties vispārinātākā - augstākā mācību procesa īstenošanas līmenī.

O n t o d i d a k t i k a – mācību satura un metožu **p ā r m a i ņ u t e o r i j a**. Kā labi noprotams, te nav runa par vienkāršu atkārtošanos, kas vienmēr ir vietā noteikta apgūtā mācību satura sākotnējai nostiprināšanai, bet gan par īpaši organizētu pacelšanos jaunā līmenī, mācību procesam sekojot spirālveida attīstības principam. Citiem vārdiem, apzināti tiek īstenota daudzlīmeņu mācību procesa sistēmiskā organizācija, skaidri nodalot dažādos mācībprocesu hierarhiskos līmeņus.

Pastāv divas ontodidaktikas īstenošanās pamatsituācijas. Pirmkārt, **ontodidaktiskie pakāpieni uzrāda secīgas pārejas no vienas izglītības pakāpes nākamajā**. Atbilstošās izstrādnes atrodas ciešā kopsaistībā ar vecumposmu psiholoģijas atziņām un ir ikvienas pilnvērtīgi sakārtotas izglītības sistēmas rādītāji. Otrkārt, **ontodidaktiskās izstrādnes kopsaistībā ar dzīves pārmaiņām apver visas izglītības pakāpes kopumā**. Proti, atbilstoši mūsdienu dzīves saturam tiek būtiski pārkārtots arī attiecīgais mācību saturs un metodes visā izglītības sistēmā.

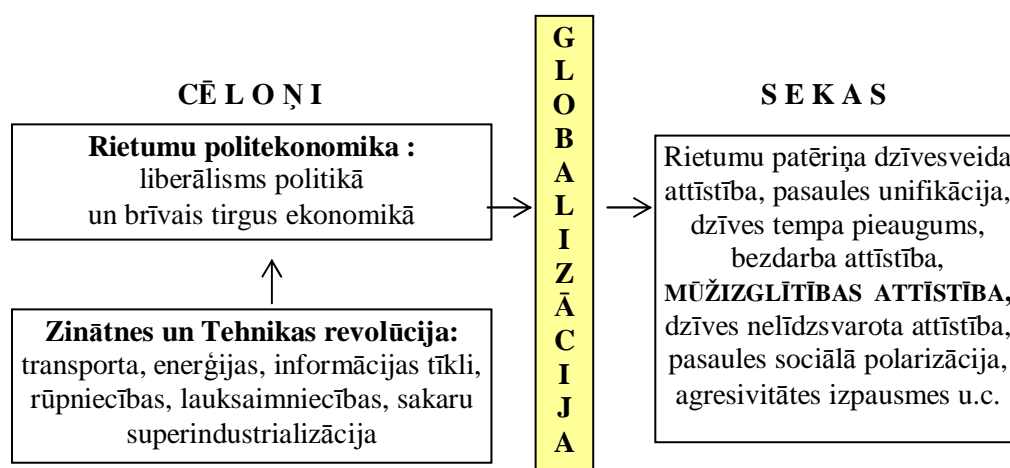
Šodien ontodidaktiskās izstrādnes kā īpaša izglītības attīstības nepieciešamība kļūst arvien aktuālāka, jo bez secīgas pacelšanās arvien augstākā – vispārinātākā pasaules parādību skatījuma līmenī arvien vairāk mūsdienu cilvēku vairs nespēj orientēties ap mums un mūsos noritošajos procesos. Mūsdienu dzīves augošā daudzveidība un temps no vienkāršā vakar ir didaktiski novedis pie sarežģītā šodien, tādēļ arī nobriedis laiks kārtējai pārejai no sarežģītā uz vienkāršo. Ontodidaktisko izstrādņu aktualitāte pašlaik ir vienlīdz svarīga gan pārejās no vienas izglītības pakāpes uz otru, gan visas izglītības sistēmas attīstībā kopumā. Diemžēl, bet jaunā izglītības satura izstrāde jūtamī kavējas, jo pastāv ievērojamas grūtības aptvert mūsdienu dzīves un izglītības sarežģītās izmaiņas un pārmaiņas. Trūkst pietiekami izkoptas sistēmiskās domāšanas un atbilstošo mērķtiecīgo darbību sistēmiskā organizācija.

Mūžizglītība visiem – mūsdienu dzīves nepieciešamība

Pateicoties straujai zinātnes un tehnikas attīstībai, it īpaši preču transporta un informācijas tehnoloģiju jomā, šobrīd pasaulē īpaši aktuāla ir **globalizācijas parādība**. Globalizāciju var definēt kā procesu, kas kopsaista cilvēkus, organizācijas, tirgus, tehnoloģijas, finanses, informāciju un pārvaldi vienā vispārējā mijiedarbību tīklā pāri atsevišķo valstu robežām. Globalizācija ir relatīvi jauna parādība, kas pasauli strukturē kā veselumu un atsevišķās valstis tajā zaudē savu līdzšinējo lomu. Saturiski globalizācijas parādība ir raksturojama kā Rietumu politekonomikas strauja izplatība pasaulē. Globalizācijas ekonomiskais pamats ir **brīvais tirgus** un to politiski nostiprina **liberālisma ideoloģija**, bet tās materiālo pamatu nodrošina mūsdienu **zinātnes un tehnikas sasniegumu izmantošana**.

Strauji attīstošais un izplatošais Rietumnieciskais patēriņa dzīvesveids kopumā šodien rada jaunu kvalitāti arī sabiedrības izglītojošajā darbībā, kas raksturojas kā visaptveroša **MŪŽIZGLĪTĪBAS ATTĪSTĪBA**.

Globalizācijas parādība un mūžizglītības attīstība

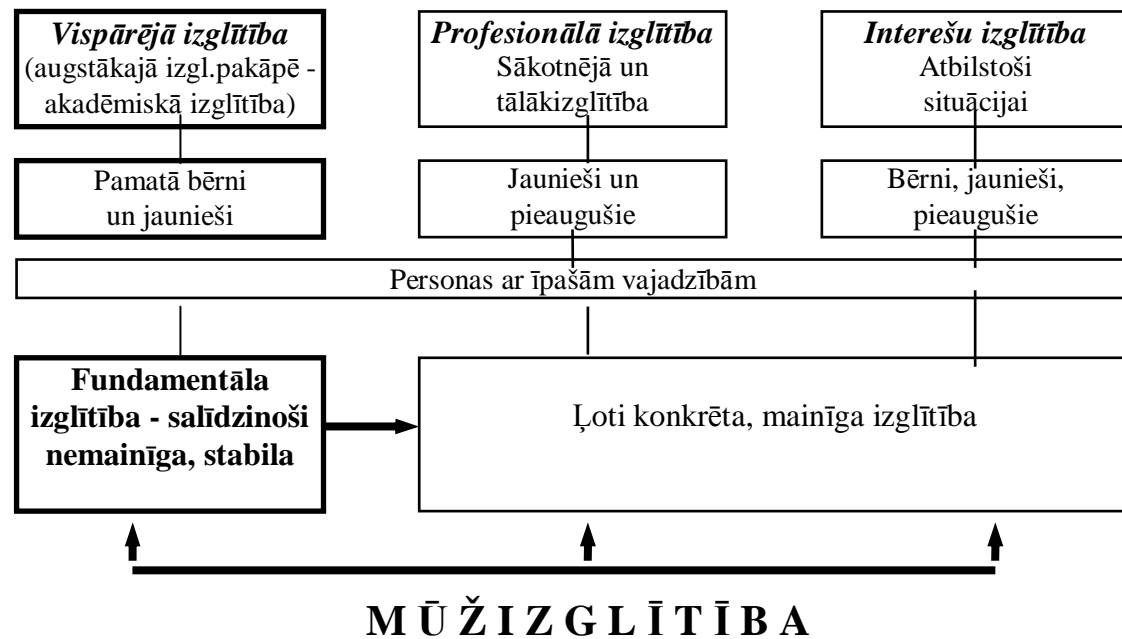

Ietverot visa veida izglītojošās darbības (gan skolās īstenotās, gan pašizglītību, gan formālo un neformālo izglītību, dažādās izglītības ieguves formas – gan klātienes, gan neklātienes, pilna, nepilna laika izglītošanos dažādos vecumos kā mītnes zemē, tā ārzemēs un tml.), **mūžizglītība kopumā tomēr vispārskatāmāk ir aptverama, skatot to atbilstoši izglītības pamatveidiem** (vispārējā, profesionālā un interešu izglītība) **saistībā ar galvenajām izglītojošās darbības mērķgrupām** (bērni, jaunieši, pieaugušie, personas ar īpašām vajadzībām).

Mūžizglītības sākotne atrodas saistībā ar bērnu un jauniešu vispārējo un vispārīgo izglītošanu, sākot ar pirmsskolas izglītības pakāpi un beidzot ar akadēmiskās izglītības iegūvi augstākajā izglītības pakāpē. Šis dzīves un

izglītības sākotnējais posms ir īpaši svarīgs kā visas tālākās attīstības pamats, jo sniedz fundamentālu - salīdzinoši nemainīgu un stabilu izglītību sekojošās mainīgās profesionālās izglītības apguvei. Runa faktiski ir par mūsdienīgas vispārīzglītības nodrošināšanu, kas no dažu gadu elementārskolas nesenā pagātnē šodien jau iesniedzas pat augstskolā. Tādējādi vispārīzglītības apguves ilgums šodien variē ļoti plašās robežās, kam seko atbilstošas profesionālās izglītības ieguve. Sākotnēji iegūta augstvērtīga vispārīzglītība ir garants sekmīgai daudzu un dažādu profesiju apguvei dzīves gaitā. Jaunā kvalitātē šodien izpaužas interešu izglītība, kam līdztekus tradicionālajai sūtībai būtu jāķļūst par galveno mūžizglītības jomu “profesionālajiem” bezdarbniekiem.

Izglītības pamatveidi un galvenās mērķgrupas mūžizglītības kontekstā.

Ja mūžizglītības sākotne ir salīdzinoši viendabīga un nemainīga, jo orientēta uz vispārējās pamatizglītības ieguvu un variēt galvenokārt tikai ar tās ilgumu un sasniegto izglītības kvalitāti, tad profesionālā un interešu izglītības ir mūžizglītības mainīgā daļa. Darbā tirgū sekmīgi iesaistītajiem dominē nemitīga profesionālā izglītošanās - sākotnējā un tālākizglītība (profesionālā pilnveide), kā arī jaunu profesiju apguve. Visiem, bet it īpaši ārpus darba tirgus dzīvojošajiem, nepieciešams plašs augstvērtīgas interešu izglītības piedāvājums.

Kādu kam izglītību kādai dzīvei? – tas šodien nozīmē arī jautājumu :
k ā d u k a m m ū ž i z g l ī t ī b u k ā d a m m ū ž a m ? Katram savs
mūžs jānodzīvo, katram sava mūžizglītība jāīsteno. Mainība visapkārt, mēs
mainībā – dzīves daudzveidības un tempa pieaugums prasa intensīvi domāt
gan par dzīvi, gan tai nepieciešamo izglītību. Kas domā, tas izdomā. Kas
pats dara, var cerēt uz citu palīdzību un izdara.

Nobeigumā –

vai arī turpmāk cilvēki Latvijā izglītosies dzīvei?

Trešās atmodas izlolotā Latvijas neatkarība šodien jau pilnībā
īstenojas kā atkarīga neatkarība Eiropas Savienībā, ekonomikā un politikā
daudz ko deleģējot Eiropas Komisijai un Parlamentam, taču vietējas
nozīmes jomās vismaz pagaidām vēl saglabājot nosacītu neatkarību. Taču arī
šeit līdz šim vēl nerakstītie Eiropas likumi pamazām sāk pārvērsties
atbilstošās ES direktīvās. Tās savukārt steidzīgi un paklausīgi, priecīgi par
to, ka beidzot tiek saņemti vadoši norādījumi un pašiem vairs nebūs jāpūlas
attīstīt savas izstrādnes, daudzi mūsu valdības un pašvaldību ierēdņi pārvērš
vietējos normatīvajos aktos. Nav vārdam vietas, mazo valstu izdzīvošanas
pamatā ir daudzveidīga sadarbība ar citām valstīm, jo pašu ierobežoto
intelektuālo, materiālo un finansiālo līdzekļu dēļ tās nevar pilnībā patstāvīgi
īstenot pilnvērtīgu valsts attīstību. Taču par saviem cilvēkiem – viņu
izglītību, veselību, drošību un pārticību (apgādātību ar darbu, mājokļiem un
pārtiku) ir jāgādā arī mazai valstij, ja tā tiešām vēl ir valsts un nevis valsts
butaforija deputātu un ierēdņu savtīgo interešu apmierināšanai.

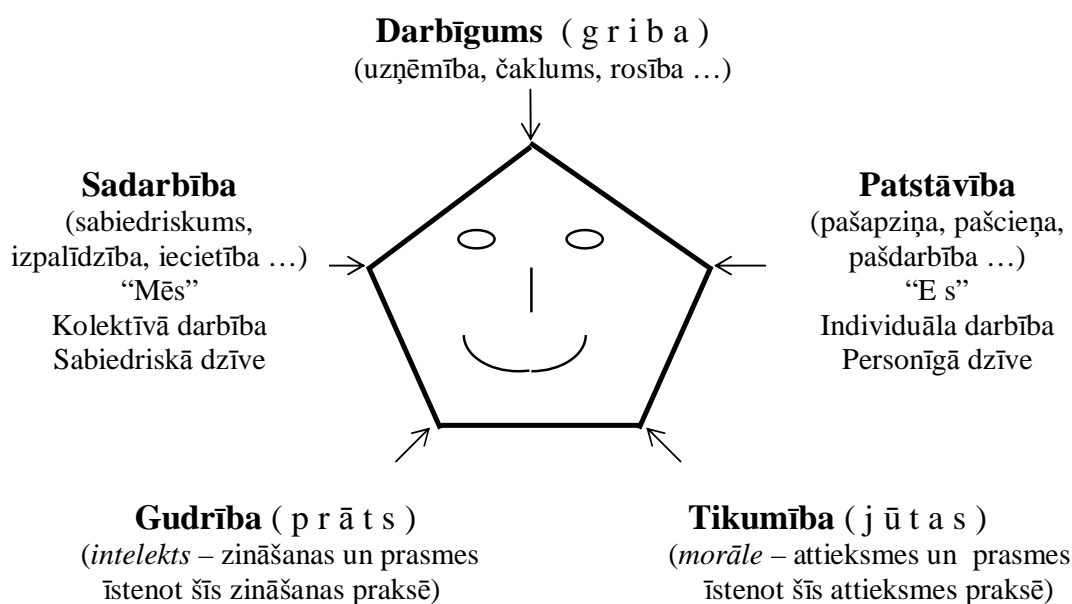
**Aizvadīto neatkarības gadu laikā Latvija uzņēma mērķtiecīgu
gaitu uz savu iedzīvotāju izglītošanu – organiski kopsaistot mācību un
audzināšanas procesus dzīves pieredzes (zināšanu, attieksmju, prasmju)
apguvei dzīvei.** Jau minējām, ka šī apņēmība tika fiksēta Latvijas Izglītības
likumā (1998) un tālākattīstīta Pamatizglītības standartu izveidē. Vai dotās
apņemšanās un izstrādnes pavadīs mūs arī turpmāk? Vai bagātināsim savu
pieredzi ar citu valstu pieredzi, kā to esam darījuši līdz šim, veidojot savu
izglītības sistēmu un dzīvi, vai arī sāksim pazemīgi un sevi noliedzīgi kopēt
Rietumu praksi? **Kā dzīvosim, ko un kā darīsim mūsu skolās nu jau
Eiropas Savienībā?** Vai turpināsim kursu uz savu iedzīvotāju izglītošanu
dzīvei vārda plašā nozīmē (izziņa, apdoma, rīcība) ar akcentu uz patstāvīgas
un atbildīgas domāšanas attīstību, vai tikai mācīsim, pie kam turpinot
zināšanu ieguves kultu? Vai atražosim Kalpus (izpildītājus), bet varbūt
beidzot apzināti gatavosim arī Saimniekus (vadītājus)? Jautājumu daudz, bet
kā jautājumu jautājums skan: kādu kam izglītību kādai dzīvei?

Diemžēl, bet tāpat kā tika minēts autora raksta noslēgumā žurnāla
„Skolotājs” 1.izlaidumā, mums arī šodien joprojām ļoti traucē vienotības

trūkums gan domās, gan darbos. Taču bez vienotības nebūs virzības, it īpaši haotiskajā Rietumnieciskajā dzīvē. Tomēr ceru, ka, Latvijai pastāvot Eiropas Savienībā, **mūsu iedzīvotāji arī turpmāk izglītosies un tiks izglītoti** (nevis tikai mācīti), ka mūsu izglītojošās darbības mērķis un rezultāts būs personu un sabiedrības **izglītība** kā dzīves pieredze (zināšanas, attieksmes, prasmes) dzīvei (izziņai, apdomai, rīcībai), kas varbūt gan sauksies kā dzīves „kompetence”.

Visbeidzot, lai piecstūrainā shēma jeb pentagons ilustrē noslēguma sistēmisko atziņu par pilnvērtīgi izglīkota cilvēka gatavību pilnvērtīgai dzīvei.

Izglītota cilvēka dzīvesgatavības struktūra

Vēlu visiem censties gūt pilnvērtīgu izglītību pilnvērtīgai dzīvei, neaprobežoties tikai ar kādu veselā daļu, bet īstenot šo daļu veidoto kopveselumu. Jums, cienītie lasītāji, novēlu saglabāt un mūžizglītības gaitā nemitīgi pilnveidot veselo saprātu jeb apziņas sistēmisko organizāciju, jo tikai garīgi pilnīgs un sakārtots skolotājs var palīdzēt veidoties sakārtotiem cilvēkiem un viņu sakārtotai dzīvei. Vislabākās sekmes Jums mūsu skolēnu vispusīgā spēju attīstībā jeb harmoniskas personības veidošanā dzīvei 21.gs. Latvijā, Eiropā un Pasaulē.

Atsauce uz publicēto rakstu :

A.Broks. KĀDU KAM IZGLĪTĪBU KĀDAI DZĪVEI ? - “Skolotājs”, Nr.2(50),
2005 (13. - 22. lpp.).